

" ... som følge af min mands jødiske afstamning ..."

af Lone Rünitz

En majdag i 1941 måtte en 40-årig danskfødt kvinde og hendes familie, bestående af hendes otte år ældre mand og tre små børn på 5, 4 og 2 år, forlade Danmark for at udvandre til USA. Med sig i bagagen havde de en erklæring fra politiet om, at de danske myndigheder gerne ville af med dem. Hvorfor nu det? Havde parret begået kriminalitet? Havde de kollideret med besættelsesmagten eller i øvrigt handlet i strid med danske interesser? Ingen af delene. Årsagen var simpelthen, at ægtemanden var østrigsk jøde og som sådan var han nægtet opholdstilladelse i Danmark uagtet den nære tilknytning, som han havde opnået gennem sit ægteskab med en dansk kvinde.

Lise Baum havde boet i Danmark, indtil hun i 1934 giftede sig med Markus Baum og derved blev østrigsk statsborger. Markus Baum var hortonom og havde studeret ved Landbohøjskolen i København. På tidspunktet for Østrigs indlemmelse i Tyskland i marts 1938 ejede parret en stor landbrugsejendom, der tillige fungerede som forsøgsstation for forskellige kornsorter. Efter nazisternes indtog blev ejendommen beslaglagt, og Lise og Markus Baum så ikke andre muligheder end udvandring. Det oplagte valg var Danmark, hvor familien havde slægt og venner. Den 24. april 1938 søgte Lise Baum derfor via det danske generalkonsulat i Wien opholdstilladelse for sig og sin familie. Hun var ikke ganske uvidende om vanskelighederne ved at få en permanent opholdstilladelse. Derfor bad hun subsidiært om tilladelse for familien til at tage ophold i Danmark indtil udgangen af 1938. Pusterummet ville de så benytte til at søge visum til tredjeland.

Foranlediget af ansøgningen blev Lise Baums bror indkaldt til afhøring om familien og dens forhold. Han kunne bekræfte oplysningerne om, at antisemitismen havde gjort det umuligt for familien at forblive i Østrig. De ville formentlig blive tvunget til at afstå deres ejendom for en spotpris, men det var tvivlsomt, om det ville være muligt for dem at få pengene ud af Østrig. Om familiens fremtidsplaner kunne han oplyse, at de naturligvis helst ville slå sig ned i Danmark. Her ville de så købe en lille landejendom, som den danske familie var villig til at finansiere. Foreløbigt skulle de blot være gæster hos Lise Baums far, som havde påtaget sig at understøtte familien økonomisk. Efterfølgende blev professoren på Landbohøjskolen udspurgt om sit kendskab til Markus Baum. Han fortalte, at Baum var en ualmindelig fin, stilfærdig og dygtig mand, som gik helt op i sit videnskabelige forsøgsarbejde. Det ville absolut være en gevinst for Danmark, hvis han kunne komme hertil og fortsætte sit forskningsarbejde. Hans udtalelser blev bekræftet af professoren på Carlsberg Laboratoriet, som også kendte Baum fra tidligere ophold.

Jamen, var det ikke oplagt at give denne familie opholdstilladelse? Den opfyldte til fulde det kriterium, som den socialdemokratiske justitsminister K.K. Steincke selv havde fastlagt for jødiske flygtninges ophold i Danmark, nemlig at der skulle være tale om en nær tilknytning til landet. Dertil kom, at Markus Baums særlige ekspertise kunne være af betydning for dansk planteavl, uden at han dermed kom til fortrænge dansk arbejdskraft.

Den 7. juni 1938 modtog Lise Baum afgørelsen. Justitsministeriet havde bestemt, at der ikke kunne gives hendes mand tilladelse til at tage fast ophold i Danmark. Det havde fru Baum, som nævnt, været forberedt på, da hun udformede sin ansøgning, men myndighederne valgte ikke at svare på ansøgningens anden del, nemlig tilladelse til at tage ophold indtil udgangen af året. Spørgsmålet om opholdstilladelse

for hende selv og parrets to børn blev heller ikke berørt. Det var ikke ualmindeligt i Justitsministeriets sagsbehandling. Der kunne så ske én af to ting. Enten accepterede ansøgeren uden videre afslaget, og så var alt jo godt, set med myndighedernes øjne, eller også måtte vedkommende sende en ny ansøgning, og så gik den tid. Det skal her indskydes, at familien på det tidspunkt efter gældende lovgivning og officiel praksis uden videre kunne være rejst til Danmark og taget ophold i tre måneder. Det blev den ikke informeret om. Årsagen til at generalkonsulatet i Wien tilsyneladende heller ikke nævnte det var, at man netop havde oplevet en del tilfælde, hvor østrigske jøder, som på konsulatet havde fået oplyst, at der ikke krævedes visum til Danmark, desuagtet var blevet afvist ved grænsen. Det havde selvsagt skabt en del røre, ikke mindst hos de ulykkelige, det var gået ud over. Af hensyn til generalkonsulens gode navn og rygte valgte man derfor at besvare alle forespørgsler med, at selvom det ikke var nødvendigt med visum til Danmark, var det ikke nogen garanti for, at man rent faktisk kunne komme ind i landet.

Forklaringen på afvisningerne var vedholdende rygter om, at jøder i forbindelse med udrejse fra Østrig blev tvunget til at underskrive en erklæring om, at de ikke ville kunne vende tilbage; rygter som dog blev afvist fra officiel tysk side. Hvis rygterne talte sandt, og det viste sig snart at være tilfældet, ville tilflugtslandet være afskåret fra at slippe af med flygtningene igen — medmindre de pågældende opnåede visum til tredjeland. Den situation ønskede man ikke fra dansk side at blive sat i. I konsekvens heraf indførte man derfor den 1. juli 1938 visumtvang i forhold til østrigske statsborgere, hvilket var ensbetydende med, at man ikke længere på et østrigsk pas kunne indrejse i Danmark uden forudgående tilladelse fra Justitsministeriet.

Den 4. juli 1938 telegraferede generalkonsulatet i Wien til Rigspolitiet i København: Kunne der bevilges tre måneders opholdstilladelse for familien Baum. Samtidig hermed henvendte fru Baums bror sig til fremmedpolitiet med anmodning om, at der blev givet hende og de små børn indrejse- og opholdstilladelse, og naturligvis helst også hendes mand. Endnu en gang tilkendegav han, at den danske familie ville forsørge dem under opholdet. Baums havde nu fået pålæg om at fraflytte deres ejendom inden den 1. august, og der var således ikke tid til at arrangere den udvandring til USA, som familien havde planlagt efter at de var nægtet fast ophold i Danmark.

I Justitsministeriet forsynede man ansøgningen med en håndskrevet bemærkning: "Tidligere stod den på arbejdstilladelse for ham, nu indrejse til Amerika. Hvorfor ikke vente i Østrig". Efter at have overvejet sagen, nåede man dog frem til den erkendelse, at man dårligt kunne nægte fru Baum og de to børn tre måneders opholdstilladelse, men at der jo så bestod den fare, at hendes mand skaffede sig tysk pas og uden videre kom herop. I mellemtiden var de tyske myndigheder begyndt at udskifte østrigske pas med tyske, og den danske regering havde intet ønske om at lægge sig ud med Tyskland ved at indføre visumtvang overfor indehavere af tyske pas. I forvejen havde man ikke været helt glad ved at skulle forklare beslutningen om at kræve visum af østrigske statsborgere efter indlemmelsen i Det tredje Rige.

Fru Baums bror blev igen indkaldt til forhør. Han forklarede, at det primære nu var, at hans søster og børnene kom væk fra Østrig og blev anbragt under betryggende og rolige forhold. Hvis hendes mand ikke kunne få opholdstilladelse, så måtte han jo blive i Østrig, indtil han kunne få visum til et oversøisk land.

Den 14. august 1938 kom fru Baum og børnene til Danmark, hvor de fik tre måneders opholdstilladelse, men nu intervererede Landbohøjskolen til fordel for Markus Baum, idet man søgte om arbejdstilladelse for ham, så han kunne fuldføre den forskning, han havde påbegyndt under sit tidligere ophold på højskolen. Afslaget kom 1 1/2 måned senere. Der kunne ikke gives Markus Baum indrejse- og opholdstilladelse i Danmark, før han havde fået visum til USA.

Den 6. oktober opsøgte fru Baum justitsminister Steincke personligt. Hun var højgravid med parrets tredje barn og bad derfor om turistvisum for sin mand, så han kunne være hos hende og børnene, når hun skulle føde. Dagen efter forsynede sagsbehandleren i Justitsministeriet sagen med følgende påtegning: "Spørge lidt forsigtigt, om han har tysk eller østrigsk pas — men sig *endnu* intet om, at indrejse på tysk pas kan ske uden særlig tilladelse — Hvorfor haster det så meget — Vil han mon ikke blive her — hvor langt er Amerika -planerne fremme". Markus Baum *havde* fået tysk pas, men myndighederne forholdt ham altså bevidst oplysningen om, at han blot kunne rejse herop og tage ophold i tre måneder.

Hvorfor hastede det så meget, undrede man sig i Justitsministeriet. Var man da helt uvidende om jødernes situation i Det tredje Rige? Nej, tværtimod var man ganske velinformeret gennem indberetningerne fra de danske gesandtskaber og konsulater. Men i stedet for at lade disse oplysninger komme flygtningene til gode, benyttede man dem op gennem 30'erne som undskyldning for at indføre stedse strammere betingelser for deres indrejse og ophold i Danmark.

Lise Baums henvendelse til Steincke medførte nok en afhøring af hendes bror. Nu ville politiet gerne vide, hvorfor fru Baum ønskede besøg af sin mand!! Han mente selvsagt, at det var et naturligt ønske. Hendes sidste fødsel havde været vanskelig, og hun havde brug for manden til at passe de andre børn. Han bekræftede, at Markus Baum nu havde fået tysk pas, og at han, hvis han ikke kunne få lov at blive i Danmark, var villig til at rejse tilbage til Østrig efter besøget.

Den 20. oktober skrev fru Baum til Steincke og rykkede for det svar, han 14 dage før havde lovet hende i løbet af få dage. Hun var syg og kunne føde når som helst. I den tro, at tilladelsen var på trapperne, havde hun sendt bud efter sin mand, som ville indrejse over Warnemünde dagen efter. Hun bad derfor så mindeligt ministeren om at meddele politiet, at han måtte få lov til at passere grænsen. "I håb om, at justitsministeren forstår min fortvivlede situation, takker jeg inderligt for godheden, som bliver mig vist", sluttede hun brevet.

Hendes brev krydsede Justitsministeriets skrivelse til hende af 19. s.m., hvori man fastholdt den tidligere trufne afgørelse om, at der ikke kunne gives hendes mand tilladelse til at tage fast ophold og heller ikke til her at afvente visum til USA. Derimod kunne han få lov til at komme på besøg i tre måneder, men han måtte være forberedt på at rejse tilbage til Tyskland, hvis han ikke inden opholdstilladelsens udløb havde fået indrejsetilladelse til USA. Kopien blev forsynet med påtegningen: "Kort nedsat i kartoteket for manden. Noteres som Jøde".

Den 21. oktober 1938 kunne Markus Baum så endeligt udnytte den ret, han hele tiden havde haft, og rejse ind i Danmark. Det var kun med meget besvær han kom ud af Tyskland. Hans bagage blev endevendt flere gange, og han blev i en uendelighed spurgt, om han havde planer om at vende tilbage.

Den 27. november fødte fru Baum. Hun var stærkt medtaget efter fødslen, ligesom oplevelserne siden foråret havde tæret på hendes kræfter. Hun var derfor ude af stand til selv at tage sig af de tre små børn, når hendes mands opholdstilladelse udløb den 21. januar. Han søgte derfor om forlængelse. Under forhøret hos fremmedpolitiet oplyste han, at han endnu ikke havde fået visum til USA, men at han nu også for en sikkerheds skyld havde søgt visum til Uruguay, Cuba og Mexico. Desuden arbejdede nogle forskningskolleger på at skaffe ham opholdstilladelse i Sverige. Efter de seneste begivenheder i Tyskland (Krystalnatten) vovede han ikke at vende tilbage, men, som myndighederne kunne se, arbejdede han af fuld kraft på at komme til et andet land så hurtigt som muligt. Det gjorde ikke indtryk. Justitsministeriet fastholdt, at han skulle rejse efter udløbet af de tre måneder.

Tre dage før fristen udløb, forsøgte fru Baum sig med et personligt brev til justitsministeren, hvor hun bl.a. skrev:

"Efter de frygtelige tildragelser i Østrig med synagoge- og ligkapelafbrændinger, blev de mandlige medlemmer af min mands familie sat i koncentrationslejr. Det er derfor blevet umuligt for min mand at rejse tilbage, da han så også vil blive ført i koncentrationslejr, hvorefter han, såfremt han slipper ud igen, vil være uarbejdsdygtig.

For mine tre små børns skyld, 2 3/4 år, 1 1/2 år og 7 uger, beder jeg meget inderligt Justitsministeren om at udvirke, at opholdstilladelsen forlænges for vor forsørger, da han og flere andre arbejder på at få os anbragt oversøisk. Jeg kan bevise, at min mand står i forbindelse med New Zealand, Australien, Uruguay og USA. Fra nogle af disse lande venter han svar i begyndelsen af marts. Fra min gamle far har vi modtaget 1420 kr., så vi kan klare os her i nogen tid.

I håb om, at Justitsministeren også denne gang vil forstå min fortvivlede situation, takker vi inderligt for al imødekommenhed og forståelse".

Den var til at overse, men fru Baum fik endnu tre måneders opholdstilladelse. Hendes mand fik en måned.

Selvom myndighederne vedblivende pressede Markus Baum til at forlade landet, var man udmærket klar over, at der ikke var andet at gøre end løbende at forlænge hans opholdstilladelse, indtil han fik visum til tredjeland, da man næppe fra tysk side ville tillade ham at returnere til Østrig. Familien havde nu meget få penge tilbage, og den 27. juni 1939 bad Markus Baum derfor om arbejdstilladelse, idet han stod med et konkret jobtilbud. Ansøgningen blev afslået.

Krigsudbruddet i september 1939 fik ikke myndighederne til at opgive at slippe af med Baum, uanset flygtningehøjkommissærens henstilling om at forlænge opholdstilladelserne for de flygtninge, som var strandet på grund af krigen. Han blev jævnlige indkaldt til forhør hos fremmedpolitiet for at aflægge regnskab om, hvad han p.t. foretog sig for at komme videre.

Kvækernes flygtningekomiteé var nu kommet ind i billedet og arbejdede ihærdigt på at skaffe familien til USA. Det lykkedes i foråret 1941, og den 4. maj forlod familien Baum Danmark for stedse. Lise Baum kunne utvivlsomt have opnået permanent opholdstilladelse i Danmark og formentlig også efter krigen have generhvervet sit danske statsborgerskab, men hun valgte naturligvis at følge sin mand.

Det har hidtil været den almindelige opfattelse, at Danmarks restriktive politik overfor jøder på flugt fra nazismen primært ramte de fattige og subsistensløse, fordi man frygtede, at de ville bebyrde de offentlige kasser. Den konkrete sag om familien Baum og talrige lignende sager, som den igangværende undersøgelse bringer for dagen, viser, at det ikke var tilfældet. Også selvhjulpne, veluddannede og velhavende jøder blev nægtet indrejse- og opholdstilladelse i Danmark. Begrundelsen var, at man ikke ønskede et "jødeproblem" med heraf følgende antisemitisme. Spørgsmålet er, om det kan tolkes som en dansk accept af nazisternes påstande om, at jøder udgjorde et problem?

Af hensyn til arkivlovens bestemmelser om navneforbud er navnene fiktive.

Lone Rünitz
Forsker ved den af regeringen iværksatte
undersøgelse af dansk flygtningepolitik i perioden
1933-1945 under Dansk Center for Holocaust- og
Folkedrabsstudier